

SVALBARDFORSKNING OG SVALBARDPOLITIKK 1870-1925 FORSKERE SOM POLITISKE AKTØRER¹

Einar-Arne Drivenes

Det har alltid vært en nær sammenheng mellom vitenskap og politikk i polarområdene. Det gjelder den forskninga som de enkelte nasjonalstatene har stått for, men det gjelder også det internasjonale forskningssamarbeidet. Vitenskap og utforskning har ofte vært brukt politisk, i f.eks. i nasjonsbyggingsprosesser. Men polarforskere har også vært politiske aktører, noe som jeg vil forsøke å få fram i denne artikkelen. Jeg vil bruke Svalbardsaken, prosessen som førte fram til norsk suverenitetsovertakelse i 1925, som utgangspunkt for ei slik drøfting.² Det finnes mange aspekter å gripe fatt i: I hvilken forstand har forskere vært pådrivere for en bestemt politikk og i så fall i hvilken hensikt? Finnes det forskjeller mellom ulike vitenskapsdisipliner, mellom for eksempel kulturfag, historie, folkerett/rettsvitenskap og naturfag. Og finnes det forskjeller mellom ulike land når det gjelder forholdet politikk og forskning?

Svalbardsprosessen, hvor Svalbard endret status fra terra nullius til å bli en del av kongeriket Norge, kan framstilles som et skuespill i fire akter, hvor første akt omfatter perioden 1870-1890 (sånn omtrentlig), andre akt går fra 1890 til 1907/1908, tredje akt fra 1907/08 til 1918/19 og siste akt avsluttes i august 1925 da Norge formelt fikk suverenitet over øygruppa. Ved alle disse vendepunktene i svalbardpolitikken har forskning og forskere vært involvert i en eller annen forstand. Forsknings- og næringsaktivitet i den skandinaviske delen av Arktis økte merkbart i de siste tiårene av 1800-tallet og fram til 1920-årene. Ikke uventet ble tanken om å bringe den største gruppen av de herreløse ishavsoyene, Spitsbergen, inn under norsk eller svensk kontroll lansert i denne perioden.

I 1867 søkte en norsk fangstmann om økonomisk støtte til å anlegge en fast koloni på Spitsbergen som base for fangst- og vitenskapelige observasjoner. Søknaden ble trolig fremmet i samarbeid med den svenske polarforskeren Adolf E. Nordenskiöld (1832-1901) som i 1870 selv søkte om å anlegge en koloni ved Kap Thorsen. Rundt 1870 hadde meteorologene fått interesse for sammenhengen mellom klimatiske forhold i polarområdene og i Europa. Det geografiske selskap i Paris hadde bl.a. lansert ideen om en meteorologisk stasjon på Svalbard. Også amerikanerne hadde sine planer, polarfareren Charles F. Hall planla bl.a. en ekspedisjon til Spitsbergen.³ Nordenskiöld mente også at kunnskap om polarbassengets klimaforhold var avgjørende for å forstå Europas og Skandinavias værforhold. Nordenskiöld ivret for å bringe Spitsbergen under norsk kontroll, og den svenske regjeringen foreslo da også i 1871 at høyhetsretten over øygruppa burde tilkjennes Norge. I svenske næringslivskretser var det interesse for et slikt framstøt og Nordenskiölds initiativ

¹ Trygve Mathisen, *Svalbard i internasjonal politikk 1871–1925* (Oslo 1951), 45; Roald Berg, *Norge på egen hånd. 1905–1920, Bd 2 Norsk utenrikspolitikk historie* (Oslo 1995); Einar-Arne Drivenes, Harald Dag Jølle, red., *Norsk polarhistorie*, 3 vols. (Oslo Gyldendal, 2004).

² Drivenes, Jølle, red., *Norsk polarhistorie*; Berg, *Norge på egen hånd. 1905–1920, Bd 2 Norsk utenrikspolitikk historie*, 150 ff.

³ Mathisen, *Svalbard i internasjonal politikk 1871–1925*, 24.

skjedde i samarbeid med dem. Nordenskiöld hadde i 1864 funnet store mengder koprolittforekomster ved Kap Thordsen som en ønsket å utnytte kommersielt.⁴ Initiativet fra Nordenskiöld viser hvor viktig ishavsmiljøet i Tromsø var for han. Her skaffet han seg dyktige ishavskippere og is-loser som hadde lang erfaring med å manøvrere og klare seg i drivisen. Nordenskiöld planla å anlegge en norsk koloni ved Kap Thordsen. Ei fast bosetting med kompetente ishavsfolk var ei forutsetning for å drive forskning i polarstrøkene ifølge Nordenskiöld.

Enden på visa ble at Sverige foreslo at Norge skulle overta Spitsbergen. Men motstanden fra bl.a. Russland og den påtagelige lunkne mottakelsen forslaget fikk i Norge, gjorde at initiativet falt i fisk. I Norge var polarforskning bare i sin spede begynnelse, og norsk fangst og fiskerinæring hadde andre interesser enn de svenske kapitalistene i dette området. Dessuten kunne dette bli et dyrt prosjekt.

Det neste vendepunktet i Svalbardsaka kom først på 1890-tallet da Spitsbergens politiske status igjen ble tatt opp til drøfting, nå fra norsk side gjennom en fortrolig henvendelse fra innenriksminister Wollert Konow (H) til utenriksminister Lewenhaupt våren 1892. Konow fryktet at noen av stormaktene ville underlegge seg Spitsbergen og true norske økonomiske og nasjonale interesser. I 1898 og 1899 drev den tyske havfiskeforeningen fiskeriundersøkelser i områdene rundt Bjørnøya, med gode resultater. Det fristet to private selskaper til å okkuperte Sørhamna på Bjørnøya. Planen var å opprette en hvalstasjon.⁵ I 1896 ble det i flere aviser reist krav om at Norge skulle ta Spitsbergen i besittelse. Disse forslagene var trolig påvirket av den nasjonale rusen etter Fridtjof Nansens vellykka polarekspedisjoner. Nå da Norges innsats i polarforskninga var anerkjent overalt, måtte tida være inne for å kreve suverenitet over Spitsbergen. Men i motsetning til i Sverige på 1870-tallet kan jeg ikke se at forskere i Norge var politiske aktører slik Nordenskiöld var.⁶

Riktignok engasjerte noen historikere seg i spørsmålet om oppdagelsen av øygruppa. Var virkelig Wilhelm Barents den første oppdageren? Da *Dagbladet* foreslo en internasjonal overenskomst som sikret Bjørnøya status som ingenmannsland hvor alle skulle kunne høste av naturressursene under ”samtlige interesserede Magters Tilsyn og Garanti”⁷, vakte det motbør blant historikere som Gustav Storm og Aleksander Bugge. De la vekt på *historiske* forhold og knyttet forbindelseslinjene tilbake til håloyghøvdingen Ottars reiser nordover til Kvitsjøen og til norske og islandske sjøreiser i nordområdene, hvor det ifølge islandske årbøker ble oppdaget nytt land i 1194, *Svalbardi*. Svalbard var norsk – kort og godt.

I Norge spilte forskere derfor en mer indirekte, men ikke desto mindre viktig rolle for den økte norske interessen for Spitsbergen fra 1890-årene av. De refererte historikerne var nemlig med på å forsterke bildet og bevisstheten om Norge som

⁴ Ibid., 24.

⁵ Ibid., 45.

⁶ Ibid. 24, 26, 151 ff; Narve Bjørge, Øystein Rian, Alf Kaartvedt *Selvtendighet og union. Fra Middelalderen til 1905, Bd. 1 Norsk utenrikspolitikk historie* (Oslo1995), 319 ff; Berg, *Norge på egen hånd. 1905–1920, Bd 2 Norsk utenrikspolitikk historie*, 150 ff; Willy Østreng, *Økonomi og politisk suverenitet. Interessespillet om Svalbards Politiske Status* (Oslo1974). 17; “Dagbladet”. 8. august 1899; *ibid.*, 4. august 1899; *ibid.* 8., 16., 20. og 21 august 1899. Forfatteren kan ha vært historikeren Alexander Bugge; Gustav Storm, “Ginnungagap I mythologien og i geografien”, *Arkiv för nordisk filologi* (1889).

⁷ “Dagbladet”, 4. august 1896.

polarnasjon. Det var et viktig ideologisk og kulturelt bakteppe for den nasjonale og økonomiske interessepolitikken som kom til å dominere Spitsbergenspørsmålet i årene som fulgte. Men den økte interessen førte heller ikke nå til noen endring i Spitsbergens folkerettslige status.

Nordmenn hadde i flere tiår vært involvert i mye av næringsvirksomheten på øygruppa, fra fangst til turistvirksomhet. Men den norske vitenskapelige innsatsen hadde vært beskjeden, særlig sammenlignet med den svenske. Men så – nokså brått – ble norske forskere og kartleggere i de nærmeste årene etter 1905, da unionen med Sverige opphørte og Norge fikk et eget utenriksstyre, interessert i en vitenskapelig kartlegging av Spitsbergen.⁸

Det skjedde bl.a. gjennom nesten årlige ekspedisjoner helt fram til mellomkrigstiden, fra 1909 gjennom De norske statsunderstøttede Spitsbergenekspedisjonen. Før 1911 var rittmester og topograf Gunnar Isachsen leder og drivkrafta bak den norske utforskninga av Spitsbergen. Fra 1911 overtok geologen Adolf Hoel rollen som den store forskningsentreprenøren når det gjaldt Svalbard. Men det var ikke bare som forskningsentreprenører at polarforskere, herunder Svalbardforskerne, gjorde seg gjeldende. De ble i perioden etter 1906 og fram til 1925 i økende grad politiske aktører, dels aktivister i spillet om Svalbard.

Den første spitsbergenforskeren som offentlig argumenterte for en norsk overtakelse var Arve Staxrud som var topograf på Isachsens første Spitsbergenekspedisjon. Det gjorde han i en lengre artikkel i Aftenposten i 1906. Ekspedisjonsleder Isachsen støttet offentlig opp om de historikerne som mente at det måtte være nordmenn/islendinger som hadde vært de første på øygruppa.⁹

I januar 1907 ble en norsk overtakelse av øygruppa drøftet på et møte i UD hvor næringslivsfolk og politikere, og tre markerte forskere og utforskere, geologen W.C. Brøgger, rittmester Gunnar Isachsen og Fridtjof Nansen var innkalt. Den økte virksomheten på Svalbard gjennom kulldrift og forskning hadde ført til at behovet for en ordensmakt hadde blitt akutt. Det var da også det som var den viktigste grunnen til at møtet kom i stand.

I møtet holdt imidlertid Isachsen en lav profil. Nansen var svært skeptisk til en okkupasjon og Brøgger hadde forfall. Polarforskerne trakk på det tidspunktet heller ikke forskningsargumenter inn i debatten, slik Nordensköld hadde gjort på 1870-tallet. Konklusjonen på av møtet ble at Norge skulle forsøke å få til en internasjonal ordning for å sikre ro og orden på øygruppa, regulere eiendomsforhold og jakt på vilt. Ingen av deltakerne gikk inn for en norsk okkupasjon.

I 1908 henvendte Det norske Utenriksdepartementet seg til de interesserte stater og ba om forhandlinger med tanke på å få til en internasjonal overenskomst for Spitsbergen. I påvente av reaksjonene på det norske initiativet gjaldt det å styrke den norske aktivitet på øygruppen, ikke minst vitenskapelig kartlegging. En ville da stå sterkere i eventuelle forhandlinger.

I 1909 og 1910 ble det da også utrustet omfattende forskningsekspedisjoner med solid statsstøtte, men også ved hjelp av private sponsorer. Som i 1906-07 ble ekspedisjonene ledet av Gunnar Isachsen. Selv om det ikke sies eksplisitt, er det liten

⁸ Drivenes, Jølle, red., *Norsk polarhistorie*, bind 2, s 177.

⁹ Gunnar Isachsen, "Om opdagelsen af Svalbard", *Det Norske Geografiske Selskabs Aarbog* (1906/07).

tvil om at det politiske spillet som Norge i 1908 hadde satt i gang gjennom sin henvendelse til de interesserte stater om å få til en internasjonal overenskomst for Spitsbergen, var den viktigste årsaken til at den toårig forskningsekspedisjonen ble utrustet på kort tid med solid statsstøtte og private sponsorer i ryggen: ”Da spørsmålet om ordningen av eiendoms- og andre forhold av nærliggende grunde for tiden er aktuelt, er tiden inde til netop nu at ta fat.”¹⁰

Det norske krafttaket m.h.t. Svalbardforskning var et forsøk på å ta igjen det forspranget Sverige hadde skaffet seg gjennom den solide forskningsinnsats i tiårene før 1905. Det var av politiske grunner viktig å utligne denne ubalansen mellom de to land. Ikke minst var Isachsen imponert over de svenske planene i forbindelse med verdenskongressen i geologi i 1910 i Stocholm. Her skulle forskningsmateriale fra Spitsbergen presenteres på bred basis. Blant de noen og tjue ekskursjonene arrangørene fristet de 800 deltakerne med, gikk den mest spektakulære via Narvik til Spitsbergen. De som tok sjansen på den tre uker lange utflukten, var overbegeistret.¹¹

Selv om det ikke ble sagt direkte, ligger der er et nokså klart premiss under Isachsens understrekning av den svenske forskningen. Ei opptrapping av norsk forskning ville på sikt svekke den svenske retorikken om at landet hadde ei særstilling på øygruppa takket være de svenske polarforskernes mangeårige innsats. Samtidig var Isachsens sterke påpekning av ubalansen mellom norsk og svensk vitenskapelig aktivitet en indirekte innrømmelse av at de norske forskningsekspedisjonene også hadde politiske mål. Det hadde svenske vitenskapsmenn hevdet i flere sammenhenger, bl.a. polarforskeren Axel Hamberg. At svenske vitenskapsmenn var fanget i det samme garn når de la så stor vekt på svensk forskning i interessedspillet om Spitsbergen, hadde Hamberg tilsynelatende ikke tenkt på.¹² Nå viste det seg da forhandlingene om Spitsbergen kom i gang, at også Sverige brukte sin vitenskapelige innsats for å styrke sin posisjon.

Også økonomiske forhold tilsa ei kraftig opprustning av forskningsinnsatsen, mente Isachsen. Både når det gjaldt kvalfangst, fiske, fangstnæring, turisme og kulldrift var norske interesser involvert. Men skulle nordmenn fortsatt kunne høste av naturressursene i dette herreløse landet, var det nødvendig ”å delta i dets utforskning.”¹³ Formålet med ekspedisjonen var da også ei hydrografisk, topografisk og geologisk kartlegging. Utarbeidelsen av skikkelige sjøkart, topografiske og geologiske kart ville muliggjøre en mer effektiv utnyttelse av naturressursene. Det var da også disse momentene som ble tillagt mest vekt i departementet og i budsjettkomiteen. Den pågående diskusjonen om Spitsbergens politiske status ble bare nevnt i forbifarten av statsminister Gunnar Knudsen under debatten i Stortinget, hvor søknadsbeløpet på kr 25.000 ble innvilga enstemmig. I tillegg ble et marinefartøy, ”Farm”, stilt til disposisjon for ekspedisjonen både i 1909 og 1910.¹⁴

¹⁰ “St.Prp. 1 1909. Hovedpost V. Bilag Nr. 6 : Plan for Den norske Spitsbergenekspedition 1909 Og 1910”, (1909).

¹¹ Hans Reusch, “Et par ord om Geologkongressen i Stockholm. Turen til Spitsbergen,” 7/9 1910.

¹² Drivenes, Jølle, red., *Norsk polarhistorie*, bind 2, 241.

¹³ “St.Prp. 1 1909. Hovedpost V. Bilag Nr. 6 : Plan for Den norske Spitsbergenekspedition 1909 Og 1910”.

¹⁴ “Stortingsforhandlingene 1909. Innst. S. Nr. 34”, (1909), s 54 ff; Einar-Arne Drivenes, “Norsk polarforskning på 1900-tallet”, (Tromsø 1989).

Det var ikke vanskelig å få Det norske stortinget til å bevilge pengene. Helt fram til Spitsbergen formelt ble underlagt norsk suverenitet i 1925 fikk forskningsekspedisjonene til Spitsbergen sine bevilgninger stort sett uten store diskusjoner. Det kan ikke ha vært uten grunn, noe svenskene også noterte seg.¹⁵ Adolf Hoel som overtok lederrollen etter Gunnar Isachsen, hadde da heller ikke vesentlige problemer med å skaffe statsstøtte. Og han var helt eksplisitt i koblinga mellom vitenskap og Svalbardpolitikk “våre ekspedisjoner inngår som del av et saadant arbeid for Spitsbergens fornorskning”.¹⁶ At de norske vitenskapelige og økonomiske framstøt på Spitsbergen hang sammen med interessekampen om Spitsbergen, er derfor lite egnet til forbauselse. Men det er ikke alltid lett å skille årsakene fra virkningene. Ble den norske politikken i spørsmålet om Spitsbergen drevet fram av den voksende norske økonomiske og vitenskapelige innsatsen, eller var den økte aktiviteten på øygruppa et resultat av en mer aktiv og pågående norsk polarpolitikk? Det er heller ikke lett å finne faktorenes rekkefølge når det gjelder forholdet mellom økonomi og vitenskap.

Leter vi i departementsarkivene ser vi hvor infiltrert disse faktorene var. Mens Utenriksdepartementet i 1909 helhjertet sluttet opp om Isachsens ekspedisjon for å styrke Norges stilling på øygruppa, var departementet langt mer forbeholden høsten 1910 til en tilsvarende ekspedisjon. Dette av hensyn til de internasjonale konsultasjonene som var igang som følge av den første Spitsbergen-konferansen i Kristiania sommeren 1910. Norsk forskning på øygruppa avhang altså av den internasjonale prosessen om Spitsbergen.¹⁷ Et annet eksempel på faktorenes uorden gjelder spørsmålet om ekspedisjonene kunne foreta landanneksjoner på egne eller andres vegne. Hoel og Holmsen hadde nokså bramfritt drevet både som vitenskapsmenn og økonomiske entreprenører i 1908. I 1909 var Holmsen igjen på Svalbard på oppdrag fra selskapet A/S Kulspids. Adolf Hoel som var engasjert som geolog på Isachsens ekspedisjoner i 1909 og 1910, reiste i 1909 opp en måned før de øvrige for å bistå Det norske Kulkompani Ltd. Green Harbour, et selskap hvor han selv hadde eierinteresser, med tanke på å få igangsatt kulldrift. Verken Hoel eller Holmsen så noe galt i det. Tvert imot hevdet Hoel at han ble tilrådd av sin kollega og nestor innenfor geologifaget, professor Amund Helland, å forsøke å utnytte sin kullfunn på Spitsbergen økonomisk. Helland tipset ham også om hvor han skulle gå for å reise kapital.¹⁸

Utenriksdepartementet var våren 1910 oppsatt på at feltene i Bellsund ble sikret for norske undersåtter. I departementet sirkulerte det planer om å yte tilskudd gjennom ”de hemmelige utgifter” for å støtte norske anneksjoner av kullfelt, bl.a. for å forhindre store svenske okkupasjoner.¹⁹ Det er uklart hvordan utenriksminister Johannes Irgens stilte seg til dette.

Samtidig var UD nøye med å understreke at staten selv ikke kunne gå til okkupasjoner og at det også gjaldt de statstøttende forskningsekspedisjonene. Dette

¹⁵ Berg, *Norge På Egen Hånd. 1905–1920, Bd 2 Norsk utenrikspolitikk historie*. 161

¹⁶ Drivenes, Jølle, red., *Norsk polarhistorie*. bd 2, 197.

¹⁷ “Ud. Boks 5175. P 7d/09. Rittmester Isachsen Spitsbergenekspedisjon 1909-10. Notat 18/10 Og 25/10”.

¹⁸ Adolf 1966 Hoel, *Svalbards historie 1596–1965* (Oslo1966), 738.

¹⁹ “Ud. Boks 5227. P7-C 03/10. Rittmester Isachsen: Spm. Spm. om okkupasjon av kulfelter på Spitsbergen. Pm Datert 27/5 Og 30/5 1910. Ra”.

var Isachsen uenig i. I alle fall leverte han 6. juni en anneksjon som gjaldt hele nordvest Spitsbergen: alt land vest for ei linje trukket fra innerst i Van Mijenfjorden i sør til Verlegenhuken på Mosselhalvøya i nord, men med unntak for de okkupasjoner som allerede var gjort av andre innenfor det samme området.

Utenriksministeren fant grunn til å framholde for Isachsen at han så det som utelukket at hans okkupasjon kunne bli respektert, bl.a. på grunn av den ”uhyre utstrækning”. Isachsen ble også gjort oppmerksom på at hans stilling som norsk embetsmann og som leder av en statsunderstøttet ekspedisjon gjorde hans okkupasjonsforetak til en ”høist tvilsom affære.”²⁰

Under møtene i departementet forut for Isachsens anneksjon hadde han også antydnet ytterligere okkupasjoner på Spitsbergen sommeren 1910. Etter å ha tenkt seg om skrev han brev fra Green Harbour i juli 1910 til utenriksminister Irgens og lovet at han ikke ville forta ytterligere okkupasjoner.²¹ Senere hevdet Isachsen at han hadde levert denne anmeldelsen for at Norge kunne vise til dette i tilfelle utenlandske aktører senere skulle fremme lignende anneksjonskrav.²² UDs holdning kan forklares med at en for alt i verden ikke ønsket å provosere noen av deltakerne på Spitsbergenkonferansen som skulle finne sted i Kristiania få uker etter at ”Farm” med Isachsens ekspedisjon om bord, hadde satt kursen mot Spitsbergen.²³

Denne engstelsen for å provosere fikk da også statsministeren til å rykke ut mot synspunktene til historikeren Macody Lund. Han hadde publisert en artikkel midt under Spitsbergenkonferansen der han hevdet at Spitsbergen var gammelt norsk land og at myndighetene ikke burde gi seg inn på noen forhandlinger om dette. Han gjentok synspunkter som historikere og andre tidligere hadde fremmet, uten at det hadde ført til særlig oppstuss. Men tidspunktet og det faktum at Lunds artikkel kom på trykk i en avis som stod regjeringen nært, skapte sterke reaksjoner. Fridtjof Nansen forsøkte på utenriksledelsens vegne å få fram at Lunds synspunkter ikke var representative for norske myndigheter, men gjorde ikke saken noe bedre ved selv å si seg enig i at øygruppa faktisk var gammelt norsk land.²⁴

Ekspedisjonen i 1910 ble Isachsens avskjed som Spitsbergen-forsker selv om han skulle komme sterkt tilbake som norsk sakkyndig under fredsforhandlingene i Paris. Hans ekspedisjoner til landet med de kalde kyster endte i en stor forskningsmessig triumf, men for Isachsen selv ble det en heller trist sorti.

Mannen som skulle overta Isachsens rolle for den norske utforskningen på Svalbard var Adolf Hoel. Han var født den 15. mai 1879 i Sørums kommunen i Akershus som den første av en søskenflokk på seks. Faren, Martin Hoel, var jernbanemann og familien flyttet mellom ulike stasjonsbyer i Østfold mens Martin steg i gradene. En gang på 1890-tallet kom de til Kristiania, der eldstesønnen i 1897 avla examen artium som privatist ved katedralskolen. Adolf Hoel var klar til å ta fatt på sin akademiske karriere. Det ble en akademisk løpebane som endte med at han under krigen ble rektor ved landets eneste universitet, en karriere som for de fleste

²⁰ Ibid.

²¹ “Ud. Boks 5227. P7-C 03/10. Rittmester Isachsen: Spm. om okkupasjon av kulfelter på Spitsbergen. Brev fra Isachsen til utenriksminister Irgens 1/7 1910”.

²² “Ud. Boks 5227. P7-C 03/10. Rittmester Isachsen: Spm. Om okkupasjon av kulfelter på Spitsbergen. Internt Notat 24/2 1919 og brev fra Isachsen 12/1 1926. Ra”.

²³ Mathisen, *Svalbard i internasjonal politikk 1871–1925*, 114 ff.

²⁴ Berg, *Norge på egen hånd. 1905–1920, Bd 2 Norsk utenrikspolitikks historie*, 170.

andre og under normale omstendigheter ville ha vært en suksess. For Adolf Hoel ble det en tragedie som endte med en landssvikdom etter krigen 1940-45.²⁵

I årene 1910 til 1914 ble det så avholdt tre internasjonale konferanser om Svalbard hvor formålet var å komme fram til en internasjonal administrasjon og rettsordning for området. En greide heller ikke nå å komme til enighet.

Verdenskrigen 1914-18 bidro imidlertid til at Svalbard-spørsmålet kom i et nytt lys. Aktiviteten på Svalbard hadde endret seg under krigen. Norge hadde allerede fra 1910 overtatt Sveriges ledende rolle når det gjaldt den vitenskapelige aktiviteten og norske selskaper overtok under verdenskrigen det meste av kullproduksjonen, i tillegg var norske jakt- og fangstmenn totalt dominerende.

Fredsoppjøret etter verdenskrigen medførte en rekke territoriale endringer, også i Nord-Europa. Det åpnet også for å løse Spitsbergen-spørsmålet en gang for alle. Norge endret posisjon i løpet av noen måneder etter at våpnene hadde stilnet på Vestfronten, fra å arbeide for en eller annen form for fellesstyre, til å kreve suverenitet over øygruppa, m.a.o. full kontroll.²⁶

Gunnar Isachsen ble utpekt som rådgiver under sluttforhandlingene våren 1919. På vegne av den norske regjering ble han bedt om å reise til Paris. Han skulle bistå den norske legasjonen ”vedrørende Spitsbergens økonomiske forhold, derværende okkupasjoner og vitenskapelige ekspedisjoner”. Sammen med bl.a. folkerettsseksperten Arnold Ræstad (1878-1945) gikk han straks i gang med sitt oppdrag: å bistå norske forhandlere under ledelse av ambassadør Wedel Jarlsberg i arbeidet med å sikre Spitsbergen for Norge. Ræstad var en av de mange folkerettsjurister som i mellomkrigstida leverte argumenter for norsk polarpolitikk. Ræstads folkerettsstudier var nært knytta til norsk interessepolitikk i Arktis.

Ræstad var del av et lite, men meget kompetent gruppe norske folkerettsjurister som spilte en viktig rolle i perioden mellom 1905 og 1940 og som ble trukket inn som sakkyndige i de to av store utenrikspolitiske sakene i tiårene før 2. verdenskrig; Svalbardsaken og Grønlandssaken. Foruten Ræstad bestod denne kretsen av folk som: professorene Frede Castberg, Nikolaus Matias Gjelsvik, Jon Skeie og høyesterettsdommer Helge Klæstad.

Helge Klæstad (1885-1965), cand.jur. fra 1908, hadde som Arnold Ræstad også erfaring fra departementskontorene. Han var i flere år i Justisdepartementet før han ble ansatt i UD i 1921. Klæstad var havrettssekspert og UDs fremste ekspert under sjøgrenseforhandlingene med England i 1924/25, men kom kraftig på kant med stats- og utenriksminister Mowinckel som ifølge Klæstad var altfor ettergivende. Fra 1929 var han norsk medlem av voldgiftsdomstolen i Haag før han i 1931 ble ekstraordinær dommer i Høyesterett. Fast høyesterettsdommer ble han i 1935.²⁷

²⁵ Drivenes, Jølle, red., *Norsk polarhistorie*, bind 2, 188.

²⁶ Berg, *Norge på egen hånd. 1905–1920, Bd 2 Norsk utenrikspolitikk historie*; *ibid*; Arnold Ræstad, *Grønland og Spitsbergen* (Kristiania1923); Leiv Amundsen, *Det juridiske fakultet. Lærere og forskning. Universitetet i Oslo 1911–1961* (Oslo1961); Morten Ruud, "Svalbardtraktaten i norsk og internasjonal Svalbardpolitikk," *Speculum Boreale. Skriftserie frå Institutt for historie, Universitetet i Tromsø*. 5(2004).

²⁷ Odd-Bjørn Fure, *Mellomkrigstid. 1920–1940*, vol. 3 *Norsk utenrikspolitikk historie* (Oslo1996), 84; "Norsk biografisk leksikon Bd. Vii. Oslo Mcmxxxvi".

De tre professorene fra juridisk fakultet representerte en bred kompetanse, ikke minst innenfor folkeretten, hvor de utgjorde landets ypperste eksperter på den tid. Den yngste av dem, Frede Castberg (1893-1977) ble i 1925 folkerettslig konsulent i UD og utnevnt til professor i 1928. Han var en sentral skikkelse i norsk rettsvitenskap gjennom store deler av 1900-tallet. Jon Skeie (1871-1951) og Nikolaus M. Gjelsvik (1866-1938) var begge nestorer i faget på denne tid. De var bondesønner og oppvokst under sterkt inntrykk av den politiske polarisering i de siste tiårene av 1800-tallet som resulterte i parlamentarisme, politiske partier og unionsbruddet i 1905. Både Skeie og Gjelsvik soknet til Venstre, de var målmann og nasjonalt radikale i unionssaken. Frede Castberg var sønn av venstremannen, stortingsmann og statsråd Johan Castberg. Også han var oppvokst under sterk påvirkning av den radikale nasjonalismen i årene rundt unionsoppløsningen: "Politikken var luften vi åndet inn," sier han i sine erindringer, "det nasjonale, unionsfiendtlige syn var det selvfølgelig riktige, - gyldig som en religiøs tro."²⁸

Arnold Ræstad tok juridisk embetseksamen i 1900 etter bare tre års studium. Etter studiene arbeidet han som dommerfullmektig og advokatfullmektig, og studerte i utlandet. I 1906 ble han sekretær i det nye utenriksdepartementet hvor han arbeidet til 1910. I 1912 disputerte han på en historisk avhandling om det norske sjøterritoriet "Kongens Strømme". Avhandlingen resulterte i Nansenprisen og en utmerkelse fra Institut de France. I 1912 publiserte han også en avhandling om "Norges høyhetsrett over Svalbard". Ræstad baserte seg på priærkilder i sitt arbeid og fikk ry for å være en grundig, skarpsindig og en fantasifull og iderik jurist. Det er som folkerettsjurist han kom til å bli mest anerkjent, men han beskjeftiget seg også med en lang rekke andre saksfelter. Han skrev om Grønland og Svalbard, sjøgrenser, og kvalfangst, men også om borgerkrigens og asylrettens juridiske og politiske sider, handelspolitikk, nøytralitet og den kollektive sikkerhet, om mellomfolkelig anerkjennelse og de statsløses rettsstilling. Fra 1913 til 1918 var han universitetsstipendiat i folkerett og handelspolitikk. I en kort periode på begynnelsen av 1920-tallet var han utenriksminister i Blehrs regjering.

Trekløveret Wedel-Jarlsberg, Isachsen og Ræstad trakk også inn vitenskapsmenn som Hoel og geologen/geografen Werner Werenskiold (1883-1961) i arbeidet med å dokumentere norsk næringsaktivitet og vitenskap på Spitsbergen. Resultatet av forhandlingene i Paris ble som kjent Svalbardtraktaten som ble undertegnet i Paris i februar 1920. Den ga Norge suvereniteten over øygruppa, riktignok med visse begrensninger når det gjaldt økonomisk virksomhet, skatteforhold og militær aktivitet. Men det gikk hele fem år før Norge formelt kunne overta Spitsbergen. Traktaten måtte først godkjennes av Stortinget og det måtte utarbeides en bergverksordning. Dessuten måtte en innhente Tysklands og Russlands aksept.²⁹

Norges nasjonale politiske ambisjoner i nord syntes å ha vokst i takt med den økonomiske og vitenskapelig aktivitet. Hvilken rolle spilte så vitenskapen i Svalbard-saka?

Det er ingen grunn til å hevde at naturvitenskapene skilte seg fra historie-, kulturfagene og rettsvitenskapen når det gjaldt fornorskning av Arktis slik noen

²⁸ Norsk biografisk leksikon (Oslo: 1999-2003), bind 2.

²⁹ Berg, *Norge på egen hånd. 1905-1920, Bd 2 Norsk utenrikspolitikks historie*. 287.

forskere har gjort.³⁰ I forbindelse med Svalbardtraktaten trykket tidsskriftet *Naturen* en rekke artikler om den vitenskapelige kartlegginga av Spitsbergen og Arktis, en bred dokumentasjon av norsk arktisk forskning innafor felt som klima, geologi, biolog, topografi/geografi, forskningshistorie og historie. Det første heftet inneholdt bl.a. en artikkel om oppdagelsen av Spitsbergen forfattet av ingen ringere enn Fridtjof Nansen. Han konklusjon var : ”Det er sandsynlig at Spitsbergen først er blitt funnet av Nordmenn, ...”³¹

Flere av artiklene om tilsynelatende nøytrale naturvitenskapelige temaer synes også å være skrevet ut fra den grunnholdningen at Spitsbergen var norsk. Geologen Olaf Holtedahl hevdet i sin artikkel i *Naturen* at rett nok var mange yngre geologiske formasjoner på Svalbard vesensforskjellige fra Norge og Nord-Europa, men i hovedsak var de geologiske forhold sterk knyttet til vårt eget land”.³² Også i geologisk forstand var altså Spitsbergens fjell norske.

Eller de ble gjort norske. Den første landstigningen Adolf Hoel gjorde i Kongsfjorden på Spitsbergen sommeren 1907 ble en påminnelse om at dette ikke var norsk territorium. Fuglehuken (Vogelhook), som utgjør nordspissen av Prins Karls Forland, var navnsatt av nederlenderen Barentsz så tidlig som i 1596, og engelskmannen Scoresby hadde i 1818 satt navn på Kapp Mitra. I dette området av Svalbard var det knapt et stedsnavn som indikerte norsk aktivitet, men da den fransk/norske ekspedisjonen som Hoel deltok på, var ferdig med sitt kartleggingsarbeid, som hadde pågått i to korte sommermånedene i 1906 og 1907, hadde området mellom Forlandssundet i sør, Magdalenafjorden i nord og Liefdefjorden i nordøst fått 86 nye stedsnavn. Kjente vitenskapsmenn, ekspedisjonsmedlemmer og familiemedlemmer hadde fått steder oppkalt etter seg, av disse 86 personene var 49 norske. Adolf Hoel fikk sitt navn festet både til ei halvøy og et fjell, mens lederen for den norske delen av ekspedisjonen, Gunnar Isachsen, raust brukte sin egen familie for å navnsatte området. Fornorskninga av Spitsbergen hadde for alvor tatt til takket være norske topografer, landmålere og geologer.

I spillet om Svalbard brukte altså norske myndigheter bevisst forskningsresultater og forskningsaktivitet som argumenter for at Spitsbergen var norsk. Men også Spitsbergen-forskerne arbeidet planmessig for en norsk erobring, først økonomisk og kulturelt, og i siste runde politisk.³³ De opererte både selvstendig og på oppdrag av myndighetene, i likhet med sine kolleger i andre land. Den vitenskapelige aktiviteten var viktig del av konsolideringen av nasjonalstaten og i forsøkene på å legge nytt land inn under seg.

---

³⁰ Østreng, *Økonomi og politisk suverenitet. Interessespillet om Svalbards politiske Status*. 97 f.

³¹ Fridtjof Nansen, “Spitsbergens opdagelse,” *Naturen. Illustrert maanedskrift for populær naturvidenskap* (1920).

³² Olaf Holtedahl, “Spitsbergens og Bjørnøens geologi,” *Naturen. Illustrert maanedskrift for populær naturvidenskap* (1920).

³³ Berg, *Norge på egen hånd. 1905–1920, Bd 2 Norsk utenrikspolitikk historie*. 299; Østreng, *Økonomi og politisk suverenitet. Interessespillet om Svalbards politiske status*. 97 f.

Litteratur

- Norsk Biografisk Leksikon*. Oslo, 1999-2003.
- Amundsen, Leiv, *Det juridiske fakultet. Lærere og forskning. Universitetet i Oslo 1911-1961*. Oslo 1961.
- Berg, Roald, *Norge På egen hånd. 1905-1920, Bd 2 Norsk utenrikspolitikk historie*. Oslo 1995.
- Bjørge, Narve, Øystein Rian, Alf Kaartvedt, *Selvstendighet og union. Fra middelalderen til 1905, Bd. 1 Norsk utenrikspolitikk historie*. Oslo 1995.
- “Dagbladet”.
- Drivenes, Einar-Arne, “Norsk polarforskning på 1900-tallet”. Tromsø, 1989.
- Drivenes, Einar-Arne, Harald Dag Jølle, red. *Norsk polarhistorie*. 3 bind . Oslo Gyldendal, 2004.
- Fure, Odd-Bjørn, *Mellomkrigstid. 1920-1940. Vol. 3 Norsk Utenrikspolitikk Historie*. Oslo 1996.
- Hoel, Adolf 1966, *Svalbards Historie 1596-1965*. Oslo 1966.
- Holtedahl, Olaf, “Spitsbergens og Bjørnøens geologi”. *Naturen*. Illustrert maanedskrift for populær naturvidenskap (1920).
- Isachsen, Gunnar, “Om Opdagelsen Af Svalbard”. *Det Norske Geografiske Selskabs Aarbog_* (1906/07).
- Mathisen, Trygve, *Svalbard i internasjonal politikk 1871-1925*. Oslo 1951.
- Nansen, Fridtjof, “Spitsbergens Opdagelse”. *Naturen*. Illustrert maanedskrift for populær naturvidenskap (1920).
- "Norsk Biografisk Leksikon Bd. Vii. Oslo Mcmxxxvi."
- Reusch, Hans, “Et par ord om geologkongressen i Stockholm. Turen Til Spitsbergen”. 7/9 1910.
- Ruud, Morten, "Svalbardtraktaten i Norsk og internasjonal Svalbardpolitikk." *Speculum Boreale*. Skriftserie frå Institutt for historie, Universitetet i Tromsø. 5 (2004).
- Ræstad, Arnold, *Grønland og Spitsbergen*. Kristiania 1923.
- “St.Prp. 1 1909. Hovedpost V. Bilag Nr. 6: Plan for Den Norske Spitsbergenekspedition 1909 Og 1910”. 1909.
- Storm, Gustav, “Ginnungagap i mythologien og i geografien”. *Arkiv för nordisk filologi_* (1889).
- “Stortingsforhandlingene 1909. Innst. S. Nr. 34”. 1909.
- “Ud. Boks 5175. P 7d/09. Rittmester Isachsen Spitsbergenekspedisjon 1909-10. Notat 18/10 Og 25/10”.
- “Ud. Boks 5227. P7-C 03/10. Rittmester Isachsen: Spm. Om Okkupasjon Av Kulfelter På Spitsbergen. Brev Fra Isachsen Til Utenriksminister Irgens 1/7 1910”.
- “Ud. Boks 5227. P7-C 03/10. Rittmester Isachsen: Spm. Om Okkupasjon Av Kulfelter På Spitsbergen. Internt Notat 24/2 1919 Og Brev Fra Isachsen 12/1 1926. Ra”.
- “Ud. Boks 5227. P7-C 03/10. Rittmester Isachsen: Spm. Om Okkupasjon Av Kulfelter På Spitsbergen. Pm Datert 27/5 Og 30/5 1910. Ra”.
- Østreng, Willy, *Økonomi og politisk suverenitet. Interessespillet om Svalbards politiske status*. Oslo 1974.

Biografi

Einar-Arne Drivenes, professor ved Institutt for historie og religionsvitenskap. Forskningsfelt: Vitenskapshistorie knytta til utforskinga av Arktis og Antarktis i det 19. og 20. århundre, sosialhistorie og økonomisk historie på 1800- og 1900-tallet, politisk historie knytta til arbeiderbevegelse og regional reisning i Nord-Norge og minoritets- og etnohistorie særlig knytta til læstadianismen. Større publikasjoner (forfatter og redaktør): *Fiskarbonden og gruvelusk* 1985, *Nordnorsk kulturhistorie* (2 bd.) 1994 , *Norsk polarhistorie* (3 bd.)2004, *Into the Ice* 2006. Epost: einar-arne.drivenes@uit.no

Summary:

The research and commercial activity in the Scandinavian portion of the Arctic increased appreciably in the last decades of the 19th century and up until the 1920s. Not unexpectedly, the idea arose during this period to bring the largest group of the as yet unclaimed Arctic islands, Spitsbergen, under Norwegian or Swedish control.

Norwegian political ambitions in the far north seem to have expanded proportionally with economic and scientific activity. What role did science play in this process? In the contest to win Svalbard, Norwegian authorities deliberately used research results and research activity as justification that Spitsbergen was Norwegian. Also, Spitsbergen researchers worked systematically towards a Norwegian conquest of the archipelago, economic and cultural at first, but ultimately political.

Nøkkelord

Spitsbergen, Svalbardsaken, polarpolitikk, polarforskning, interessepolitikk, vitenskap og politikk.